Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/familie-hand-im-freien-irland-1636615/.

Të risim fëmijë të shëndoshë

Përforcimi i zhvillimit të fëmijëve

This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme *under grant agreement No 779318.* This presentation represents the author's views only and the Commission is not responsible for any use that may be made of the information it contains.

© Frantz et al., 2020 for the RISE project; open access lecture under Creative Commons license, on behalf of any co-authors: Creative Commons Attribution-NonCommercial license (CC BY-NC 4.0).

*Note: Only non-PLH holders were involved in the development of the lecture to ensure independence of authors.

Përmbledhje nga sesioni

- **Tema 1:** Zhvillimi i fëmijëve nëpër faza
- **Tema 2:** Rrezik faktorët e mundshëm për probleme emocionale ose të sjelljes tek fëmija
- **Tema 3:** Burimet dhe faktorët mbrojtës
- **Topic 4:** Këshilla: Çfarë mund të bëjnë prindërit për të nxitur zhvillimin e fëmijës

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kind-turm-bausteine-klötzchen-1864718/.

1. Fazat e zhvillimit të fëmijës

- Momentet kyçe në zhvillimin fizik, kognitiv, emocional dhe social të fëmijëve
- Momentet kyçe janë të ngjashme për shumicën e fëmijëve të një grup-moshe POR secili fëmijë është i ndryshëm dhe mund të arrijë një fazë më herët ose më vonë se fëmijët tjerë

→ Dallim i madh midis fëmijëve

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/baby-teddyb%C3%A4r-spielen-spielzeug-623417/ ; Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kind-seifenblasen-kinder-spa%C3%9F-1241817/ ; Picture 3: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kinder-farben-nepal-indien-finger-3194977/ ; Picture 4: Retrieved from https://pixy.org/4802167/.

Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).

2 vjet

Relacional

I lidhur me prindërit dhe me vëllezërit/motrat

Luan pranë fëmijëve tjerë

Social

Mundohet të jetë i pavarur

Nuk është në gjendje t'i ndajë gjërat me të tjerët

E imiton gjuhën dhe sjelljen a të rriturve që iu beson

Kognitiv

I kupton konceptet e thjeshta lidhur me kohën

Ndjek kërkesa të thjeshta

Luan "sikur"

Përdor fjali dyfjalëshe

Emocional

Vazhdimisht kërkon vëmendje

Nuk mundet t'i menaxhojë ndjenjat

Hedh tantrume kur frustrohet

Trupor

Vrapon, ngjitet nëpër shkallë

E përdor patentin, ndërton kullë me 4-6 blloqe

Mund të hajë ushqime që duhen përtypur

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kinder-junge-see-wasser-spielen-1440526/ ; Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kind-seifenblasen-kinder-spa%C3%9F-1241817/

American Psychological Association. ACT Factsheets and Handouts. Available at https://www.apa.org/act/resources/fact-sheets/. Bornstein, M. H.; Lamb, M. E. Developmental Psychology (1999). An Advanced Textbook. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 4th ed. Department of Social Development and UNICEF. (2008). Parental/Primary caregiver capacity building training package. Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).; US Department of Health and Human Services. Centers for Disease Control and Prevention. CDC's developmental milestones. https://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/index.html.

3 vjet

Relacional

Ende është i lidhur me prindërit, vëllezërit/motrat

Fillon të ndërtojë marrëdhënie me fëmijët tjerë dhe me përkujdesësit e tij

Social

Mundohet t'i kopjojë të rriturit

Luan lojra imagjinare

Iu bashkangjitet fëmijëve tjerë në lojë

Kognitiv

Krijon situata dhe shokë imagjinarë

Mendon saktë, informatën e proceson nëpërmjet shqisave

Thotë fjali të plota, pyet shumë pyetje

Emocional

E ka të vështirë t'i kontrollojë emocionet

Aftësinë për t'i kontrolluar emocionet e zhvillon me ndihmën e prindërve

Trupor

I kap objektet

Lapsin e mban me kontrollë, vizaton fytyra

Fillon t'i kontrollojë funksionet trupore

Han me lugë dhe pirun

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/m%C3%A4dchen-kinder-tulpen-niederlande-739071/ ; Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kinder-dreirad-spielzeug-1217246/

American Psychological Association. ACT Factsheets and Handouts. Available at https://www.apa.org/act/resources/fact-sheets/. Bornstein, M. H.; Lamb, M. E. Developmental Psychology (1999). An Advanced Textbook. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 4th ed. Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package*. Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).; US Department of Health and Human Services. Centers for Disease Control and Prevention. CDC's developmental milestones. https://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/index.html.

4-5 vjet

Social

Socializohet me bashkëmoshatarët

Luan me fëmijët tjerë

Relacional

Më i pavarur nga kujdestarët

Fillon të ndërtojë marrëdhënie me të tjerët p.sh. i pranon bashkëmoshatarët si shokë

Kognitiv

Mëson për botën nëpërmjet lojës

Kureshtar për veten dhe për rrethin

E kupton se çka është mirë e çka është keq. I aftë për të ndjekur rregulla të thjeshta

Emocional

I qetëson bashkëmoshatarët kur janë të shqetësuar

I duhet më pak kontakt fizik

Vazhdon t'i shprehë ndjenjat fizikisht, por ka më tepër vetëkontroll

Trupor

Ka balans, i lidh lidhëset e këpucëve

I mbërdhen/zbërthen pantollonat

Ngjitet, kërcen

Fiton rezistencë ndaj mikrobeve

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/m%C3%A4dchen-vater-portr%C3%A4t-augen-1641215/ ; Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/m%C3%A4dchen-kinder-kleinkind-jugend-3402351/

American Psychological Association. ACT Factsheets and Handouts. Available at https://www.apa.org/act/resources/fact-sheets/. Bornstein, M. H.; Lamb, M. E. Developmental Psychology (1999). An Advanced Textbook. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 4th ed. Department of Social Development and UNICEF. (2008). Parental/Primary caregiver capacity building training package. Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).; US Department of Health and Human Services. Centers for Disease Control and Prevention. CDC's developmental milestones. https://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/index.html.

6-9 vjet

Relacional

Marrëdhënie të afërta me njerëz jashtë rrethit familjar (shokë)

Social

Ka interakcione të vazhdueshme grupore

Vetëkontroll të përmirësuar

Kognitive

Ka mendime personale dhe koncept më të gjerë për veten

I proceson konceptet abstrakte

Lexon dhe shkruan tregime të thjeshta

Emocional

Dëshiron liri më të madhe emocionale nga prindërit

Më mirë i kontrollon ndjenjat

Dashurinë e shpreh me fjalë dhe duke i ndarë gjërat

Trupor

Vozit biçikletë

Shkruan shkronja më të vogla brenda vijave

i dalin dhëmbët e rinj

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/vectors/junge-mädchen-hand-in-hand-kinder-160168/, Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kinder-mädchen-bleistift-zeichnung-1093758/

American Psychological Association. ACT Factsheets and Handouts. Available at https://www.apa.org/act/resources/fact-sheets/. National Center on Birth Defects and Developmental Disabilities. Division of Human Development and Disability. (2020a). *Middle childhood (6-8 years of age) - Positive parenting tips for healthy child development.* Available at: https://www.cdc.gov/ncbddd/childdevelopment/positiveparenting/middle.html (Accessed: 16 March 2020); Bornstein, M. H.; Lamb, M. E. Developmental Psychology (1999). An Advanced Textbook. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 4th ed. Department of Social Development and UNICEF. (2008).

Zhvillimi i fëmijës MESAZHE PËR NË SHTËPI

- Secili fëmijë është i veçantë dhe mund të zhvillohet më shpejt/më ngadalë se fëmijët tjerë
- Loja është e rëndësishme për zhvillimin e fëmijës (me kujdestarët dhe me fëmijët e tjerë)
- Biseda me fëmijë, tregimi i përrallave, tregimeve, këndimi i këngëve, janë të rëndësishme në zhvillimin e aftësive gjuhësore dhe atyre të komunikimit
- Ushqimi adekuat dhe ushtrimet fizike janë të rëndësishme për zhvillimin fizik
- Të qenurit i vetëdijshëm pët momentet kyqe dhe monitorimin i tare mund të ndihmojnë në identifikimin e vonesave të mundshme me qëllim të fillohet mbështetja e hershme

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kinder-gl%C3%BCcklich-kind-niedlich-476507/

Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).

Cilat janë rrezik faktorët e mundshëm për problemet emocionale dhe të sjelljes së fëmijës?

Picture 1: Retrieved from https://www.piqsels.com/de/public-domain-photo-ffymz Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/faust-beule-junge-au%C3%9Ferhalb-faust-933916/

Problemet mendore tek fëmijët

- Është normale që fëmijët ndonjëherë të mos sillen
- Nëse problemet emocionale dhe të sjelljes së fëmijës ndikojnë në cilësinë e jetës së fëmijës dhe familjes: mund të jetë e dobishme të kërkoni ndihmë para se problemet të përkeqësohen

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/person-wenig-junge-kind-kinder-731165/

BMA Board of Science (2013). *Growing up in the UK – Ensuring a healthy future for our children. Chapter 7: Emotional and behavior problems.* Available at: http://bmaopac.hosted.exlibrisgroup.com/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/5BHGI2CPEIGNRJXM8TV5AR58BGD252.pdf (Accessed: 16 March 2020).

Rrezik faktorët e mundshëm

- Aftësitë kognitive të fëmijës
- Karakteristikat e personalitetit të fëmijës, temperamenti

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/schrei-kinder-m%C3%A4dchen-menschen-1819736/ Picture 2: Retrieved from https://www.piqsels.com/de/public-domain-photo-ffymz

BMA Board of Science (2013). *Growing up in the UK – Ensuring a healthy future for our children. Chapter 7: Emotional and behavior problems.* Available at: http://bmaopac.hosted.exlibrisgroup.com/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/5BHGI2CPEIGNRJXM8TV5AR58BGD252.pdf (Accessed: 16 March 2020); Campbell, S.B. (2006). *Behavior problems in preschool children – Clinical and developmental issues.* New York: The Guilford Press. Frantz & Heinrichs (2014) Umgebungsgebundene Förderung: Eltern als Zielgruppe. In: Entwicklungsförderung im Kindesalter.

Rrezik faktorët e mundshëm

- Mungesa e gjumit
- Ushqimi jo i shëndetshëm

Picture 1: https://pixabay.com/de/photos/baby-mädchen-schlafen-kinder-1151348/. Picture 2: https://pixabay.com/de/photos/kind-essen-mais-gesundheit-bengel-559415/

World Health Organization (2009). *Infant and young child feeding.* Available at: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44117/9789241597494_eng.pdf;jsessionid=8A0D898CF6498CF95BD63D0EBF37B1BD?sequence=1 (Accessed: 16 March 2020); World Health Organization. Regional Office for Europe. European Centre for Environment and Health (2004). *WHO technical meeting on sleep and health.* Available at: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/114101/E84683.pdf (Accessed: 16 March 2020).

Rrezik faktorët e mundshëm

- Varfëria, papunësia, kushtet e ngushta të jetesës
- Mungesë e mbështetjes sociale
- Divorci, prindërim i vetëm

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/geldbeutel-geldb%C3%B6rse-geld-finanzen-3548021/

BMA Board of Science (2013). *Growing up in the UK – Ensuring a healthy future for our children. Chapter 7: Emotional and behavior problems.* Available at: http://bmaopac.hosted.exlibrisgroup.com/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/ 5BHGI2CPEIGNRJXM8TV5AR58BGD252.pdf Frantz & Heinrichs (2014) Umgebungsgebundene Förderung: Eltern als Zielgruppe. In: Entwicklungsförderung im Kindesalter.

Rrezik faktorët e mundshëm

- Përdorimi i drogës dhe alkoolit në familje
- Sëmundje mendore ose kronike të njërit prind
- Konflikte midis prindërve
- Niveli i lartë i stresit tek prindërit
- Burgosja e një anëtari të familjes

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/illustrations/streit-mann-frau-kinder-4661515/ Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/depression-psychische-gesundheit-824998/

BMA Board of Science (2013). *Growing up in the UK – Ensuring a healthy future for our children. Chapter 7: Emotional and behavior problems.* Available at: http://bmaopac.hosted.exlibrisgroup.com/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/ 5BHGI2CPEIGNRJXM8TV5AR58BGD252.pdf Frantz & Heinrichs (2014) Umgebungsgebundene Förderung: Eltern als Zielgruppe. In: Entwicklungsförderung im Kindesalter.

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/mann-hand-schlagen-gewalt-kind-349265/

Rrezik faktorët e mundshëm

- Marrëdhënia prind-fëmijë: Mungesa e mbështetjes/ lidhjes emocionale
- Sjelljes jokonsistente e prindërve
- Dënim i ashpër (p.sh. ndëshkim fizik)
- Komunikimi në familje dhe konfliktet në familje
- Abuzim seksual
- Lidhje e pasigurt

BMA Board of Science (2013). *Growing up in the UK – Ensuring a healthy future for our children. Chapter 7: Emotional and behavior problems.* Available at: http://bmaopac.hosted.exlibrisgroup.com/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/5BHGI2CPEIGNRJXM8TV5AR58BGD252.pdf Frantz & Heinrichs (2014) Umgebungsgebundene Förderung: Eltern als Zielgruppe. In: Entwicklungsförderung im Kindesalter.

Faktorët e mundshëm mbrojtës dhe burimet

This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme *under grant agreement No 779318.* This presentation represents the author's views only and the Commission is not responsible for any use that may be made of the information it contains.

Faktorët e mundshëm mbrojtës dhe burimet

- Marrëdhënie pozitive me të paktën njërin prind (ose kujdestar)
- Kohezion familjar
- Stili autoritar i prindërimit
- Ngrohtësi, pranim
- Rregulla dhe kufizime të qarta
- Strukturë e qartë e ditës me rutina të rregullta familjare

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/m%C3%A4dchen-mutter-tochter-menschen-2480361/

BMA Board of Science (2013). *Growing up in the UK – Ensuring a healthy future for our children. Chapter 7: Emotional and behavior problems.* Available at: http://bmaopac.hosted.exlibrisgroup.com/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/5BHGI2CPEIGNRJXM8TV5AR58BGD252.pdf Frantz & Heinrichs (2014) Umgebungsgebundene Förderung: Eltern als Zielgruppe. In: Entwicklungsförderung im Kindesalter.

Përmbledhje: Ç'ka ndikon në zhvillimin e fëmijës

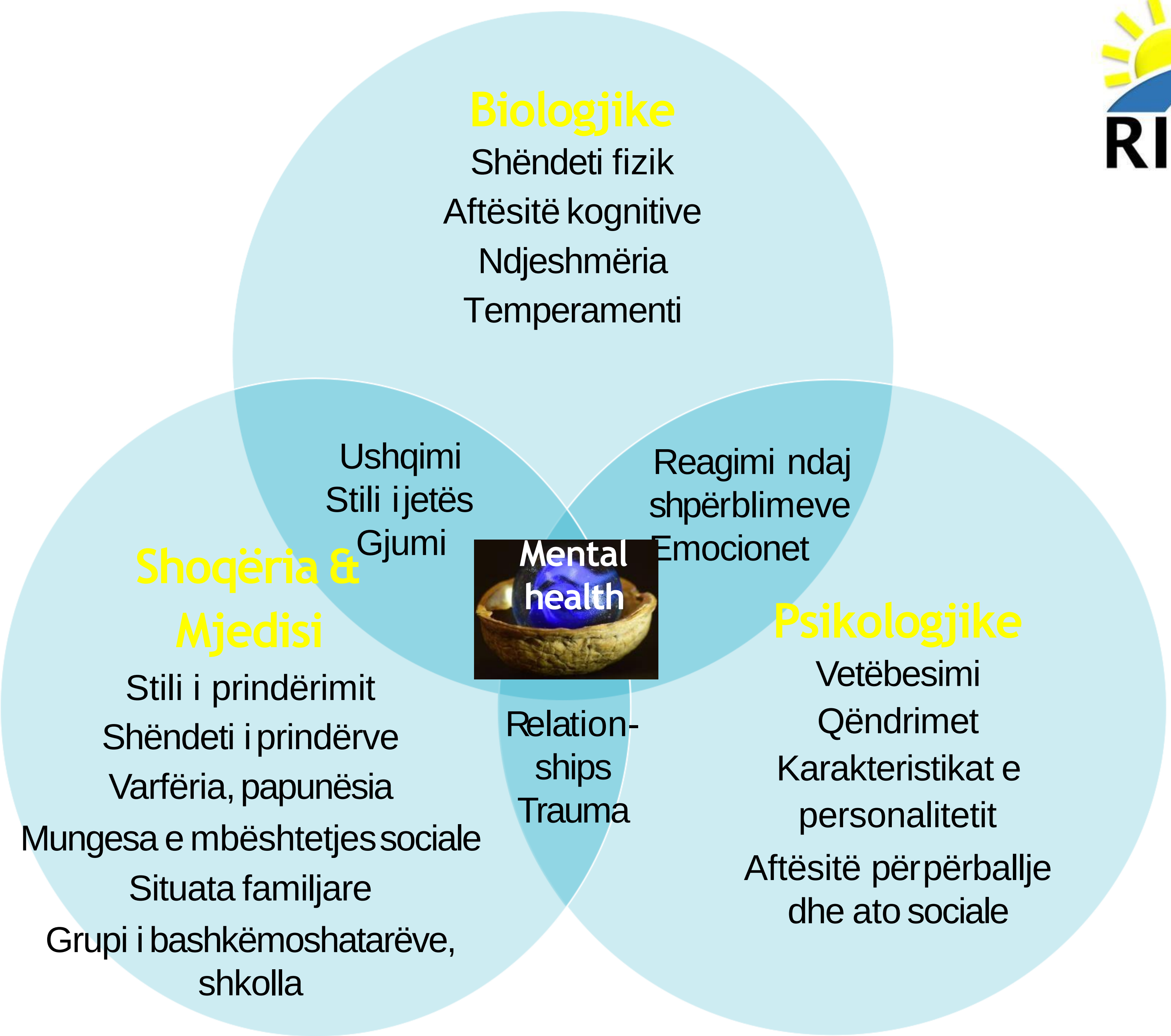

Picture retrieved from
https://pixabay.com/de/photos/h%C3%A4nde-freundschaft-freunde-kinder-2847508/

RISE

Këshilla: Çfarë mund të bëjnë prindërit për të nxitur zhvillimin e fëmijës?

THE UNITED NATIONS CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD: https://www.unicef.org/media/60981/file/convention-rights-child-text-child-friendly-version.pdf; German Insitute for human rights.https://www.institut-fuer-menschenrechte.de/en/project-childrens-rights-in-development/faqs/which-childrens-rights-are-addressed-in-the-crc/

Sigurohuni që fëmija juaj të mund t'i gëzojë të drejtat eveta!

RISE

THE UNITED NATIONS CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD: https://www.unicef.org/media/60981/file/convention-rights-child-text-child-friendly-version.pdf;

Sigurohuni që fëmija juaj të mund t'i gëzojë të drejtat eveta!

- **Zhvillimi dhe të drejtat e përkohshme**
  - Fëmijët kanë të drejtë për cilësi të jetës, kujdes mjekësor, sigurim social dhe arsimim
  - **E drejtapër mbrojtje**
  - Fëmijët duhet të mbrohen nga dhuna fizike dhe mentale, neglizhimi, shfrytëzimi dhe abuzimi
  - Fëmijët fitojnë mbrojtje të veçantë në konfliktet e armatosura, si refugjatë ose gjatë katastrofave
  - **Të drejtat e pjesëmarrjes**
  - Fëmijët mund të shprehin mendimet e tyre lirisht
  - Fëmijët kanë të drejtë të dëgjohen dhe pikëpamjet e tyre të meren në konsideratë
  - Fëmijët kanë të drejtë për kohë të lirë dhe për të marrë pjesë në jetën kulturore dhe artistike

THE UNITED NATIONS CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD: https://www.unicef.org/media/60981/file/convention-rights-child-text-child-friendly-version.pdf; German Insitute for human rights.https://www.institut-fuer-menschenrechte.de/en/project-childrens-rights-in-development/faqs/which-childrens-rights-are-addressed-in-the-crc/

Çfarë mund të bëjnë prindërit?

- **Vëmendje pozitive selektive** për secilin fëmijë individualisht për një periudhë të shkurtër kohe
- **Luani** me fëmijën: lëreni fëmijën ta drejtojë lojën derisa ju e ndiqni
- **Flisni** me fëmijën tuaj (p.sh. si e ka kaluar ditën, për aktivitetet, ndjenjat e tij/ saj)

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/m%C3%A4dchen-vater-portr%C3%A4t-augen-1641215/

Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020); National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2016. *Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0-8.* Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/21868.

Çfarë mund të bëjnë prindërit?

- **Përforcimi pozitiv**
  - Lavdërojeni fëmijën tuaj për të inkurajuar sjellje pozitive
  - Përdorni shpërblime për sjelljen që është posaçërisht e vështirë për fëmijën tuaj

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/m%C3%A4dchen-mutter-tochter-menschen-2480361/

Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).

National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2016. *Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0-8*. Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/21868.

Bir bushtre! Ti e di që nuk dua ta dëgjoj atë fjalë muti në shtëpinë tonë!

Vendosja e kufijve

- Dhënia e instruksioneve efektive
- Vendosja e rregullave dhe rutinave konsistente
- Jini të vetëdijshëm se ju jeni model për fëmijën tuaj

Cartoon: Von Schlippe, A. & Von Schlippe, B. (2012). Paradoxer Alltag: Ganz normale Verrücktheiten. Stuttgart: Klett-Kotta.

Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).

National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2016. *Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0-8*. Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/21868.

Saherë të kam thënë mos i rrahësh njerëzit më të dobët se ti!

Menaxhimi i sjelljeve të vështira

- Ridrejtimi i sjelljeve negative në pozitive
- Përdorimi i injorimit për sjellje të vështira dhe që kërkojnë vëmendje negative
- Përdorimi i pasojave në rast të mosdëgjueshmërisë
- Zgjidhja e konfliktit

Përsëri: ju jeni modeli

Cartoon: Von Schlippe, A. & Von Schlippe, B. (2012). Paradoxer Alltag: Ganz normale Verrücktheiten. Stuttgart: Klett-Kotta.

Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).

National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2016. *Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0-8*. Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/21868.

Ju faleminderit për vëmendjen tuaj!

Nëse doni më tepër mbështetje:

- nstitut Alternativa (советувалишна дејност , психолошка служба ...)
- Универзитетска клиника за психијатрија
- Завод за ментално здравје за деца и млади

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kinder-farben-nepal-indien-finger-3194977/

This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme *under grant agreement No 779318.* This presentation represents the author's views only and the Commission is not responsible for any use that may be made of the information it contains.

GACD
GLOBAL ALLIANCE FOR CHRONIC DISEASES
AN ALLIANCE OF HEALTH RESEARCH FUNDERS